

Написане мишається

ВОЛОДИМИР ТА РОЗАЛІЯ ВИННИЧЕНКИ:
РОДИННЕ ЛИСТУВАННЯ (1921 – 1949 РОКИ)*

№ 438

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу
[Париж – Мужен, “Закуток”]

[3 листопада 1937]

Париж, 3 – XI.

Мій ясний! Твій голос в телефоні, як найкращий спів! Це так дивно, що я не реалізую того, що ми дійсно балакали вчора! Моя дитинка, моя радість, неначе в спеку в пустелі ковток свіжої, свіжої води! Але тільки ковток. Спасибі за все, моє щастя.

Все зроблю, як ти пишеш. Страховка придумана тобою дуже добре. Це не значить, що вони погодяться, але запропоную їм неодмінно. Що ж до *habitation bourgeoise* – це вони раніше вже було відкинули. Чи згодяться тепер?! Побачимо. Нам іти на риск, як ти кажеш, можна, але не на весь. Коли ж вони рахують на нас все перекласти (а ми це побачимо), то вони помиляються.

Є ще вихід, я тобі вже писала: можна взяти француза за жерана (управителя), йому доручається шукати *locataire*[e]’ів], підписувати *bail*, брати платню, робити репарації. До його звертаються з протестами сусіди, якщо в нашому будинку робиться непорядок, що заважає сусідам. І тоді він несе відповідальність перед владою. Коли це француз, то ми звільняємося від комплікацій. Але це коштує звичайно 5% річно з платні. Значить в нашому випадкові 750 fr?!! Це – занадто. Можна знайти, я гадаю, дешевше. Що ти на це скажеш? Але страховка все одно необхідна!

Завтра побачусь з адвокаткою в справі будинку; викладу всі наші аргументи. Якщо вона все ж таки не порадить цього – звернуся до Стрельникова¹, кажуть, порядна людина й добрий адвокат.

Звонила вранці адвокатці – немає, не повернула з свят. Завтра вранці. Говорила з одним з *degant*’ів² про їхні права та зобов’язання, те, що дізналась, – пишу тобі.

Звонила *Lagrang*’у³. Прийшов службовець, що знає будинок. Нібито має покупця але... за 150 000! Каже, що почали трохи купувати, тільки *des veritables occasions*⁴. Я думаю, наш будинок за цю цифру, сказитись можна. Довго, довго доводив чому так. Нарешті: коли б він був у *Paasy* або *Auteuil*⁵, то я б його продав за... 200 тис[яч]! Яке нахабство! Ну, чорт з ним. Ми ж не взяті за горло, тому душцти себе не дозволимо.

Чекаю на результати моєї оповістки. Дала сьогодні вранці на сьогодні та завтра в *l’Intran*. Уже 5 год[ин], а наймачів ще нема. Холоднуvато в хаті, коли сидиш непоручно.

Завтра пів на сьому призначила Миколі в *Gallic*⁶, прохала написати, якщо не може. Дам йому 2 дні на читання, не більше. В суботу буду бачити *A[ndré] G[ide]*! Дуже хвилююсь, але певна в успіху. Все одне буде успіх, не може не бути. Чим більше я читаю, тим більше захоплююсь.

*Продовження. Початок див.: Слово і Час. – 2015. – № 1–12; 2016. – № 1–11; 2017. – № 1, 6–12; 2018. – № 1–4.

Коли б вже з будиночком улаштувать! Мені шкода з ним розставатись. Він мені милий. Я готова сидіти тут, якби могла заробляти, щоб посилати тобі, мій Крак рідний, щоб тобі хоч матер'яльно було легко. Ти б до мене приїздив час від часу! Я думала, будь тут меблі, взяти кількох (3-х хворих хронічно (племенник Жапп хворий на спинний мозок. Мати його виїхала, віддавши його якійсь бабі, що має bureau de tabac⁷ і платить за його 1000 fr. Він навів мене на ці думки). Але це ж все утопія, бо я ж не можу без тебе! Мушу бігти. Будь здоровий, мій спокій, спочинок, щастя, радість, світ! Зо всіх сил притуляюсь до тебе, любов моя! Хай тобі буде ясно, спокійно, радісно жити.

Твоя.

№ 439

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Мужен, “Закуток” – Париж]

[3 листопада 1937]

[У копії, переданій упоряднику Архівом УВАН у США, перший аркуш цього листа відсутній. Лист датований за поштовими штампелями та за змістом].

...конфіскація будинку за те, що наняли ворожій насталому урядові партії, є річ неймовірна і розумне страхове Т[оварист]во повинно згодитись застрахувати і навіть релятивно невелику страховку брати.

Що ж до другої нашої умови, то для нас головне мати офіційний документ, на підставі якого ми можемо твердити, що ми для політики не наймали будинку. “Вони” хай роблять, що хочуть. Але хай знають, що коли будуть робити необережно, крикливо, занадто, то відповідальність упаде за це на них. Одже, коли хочуть мати будинок, хай частину відповідальности візьмуть на себе, а не все складати на нас. Повторяю: досить для нас ризику, що нас виселять і ніде не хотітимуть прийняти. Коли вони – розумні й справедливі люди, вони повинні прийняти наші умови.

У нас сьогодні сонце, тиша, тепло. Я цілий день беру сонячні купелі. Птиці щебечуть. Джмелі, бжолі, оси гудуть у нефлях¹ і все це робить вражіння справжньої весни.

І весь час згадую, що в суботу ти маєш бачитись з А. Gide'em. Я певен, що ти зробиш на нього чарівне вражіння. Бо ти вмієш бути з людьми такою чудесною, такою теплою, такою повною відности й уваги до інших, такої самопошани й пошани до свого співрозмовника, така ти робишся молода, тепла, чарівна, що я іноді тільки дивуюся й милуюся: який твій підсвідомчик молодчина. Тому я певен, що й з А. G[id'e'm] ти будеш такою самою. А це вже половина успіху. Другу повинен зробити рукопис. [Зліва від основного тексту дописано:] Зараз іду до M[ada]me Romando² взяти грошей – наші жінки вже просять дати їм що-небудь. Сергентана двічі приходила³. Завтра будуть збирати. Трошки цвіту є.

[Над текстом, перевернувши аркуш, В. К. дописав:] Якщо буде такий успіх, що A[ndré] G[id'e] згодиться presenter і знайти видавця, то ти зможеш і контракт підписати з видавцем? Для цього варто ще залишитись. До січня коли б видали!

[Продовження на наступному аркуші] До речі, голубонько: якщо можна застрахувати майно проти конфіскації урядом – [чи то внаслідок перевороту внутрішнього, захоплення влади ворожою партією (фашистами, комуністами) чи то внаслідок війни (захоплення території Італією і конфіскація “Закутку”)] – то ми можемо вже не так турбуватися. Застрахуємо і Vergennes, і Закуток проти конфіскації. Чи вийде що з депутатом чи ні, а ти про таку страховку розвідайся. І то треба страхуватися в якомусь закордонному страх[овому] товаристві, бо коли станеться переворот, то страхові товариства ліквідуються або ж забороняють їм нас віднагорожувати. Найкраще, кажу, Ллойд, поки Англії ще не загрожують отакі евентуальности (перевороти та завоювання).

Якщо б така страховка, а надто заплата за 3 роки вимагала багато грошей зразу, можна зробити уступку і хай платять тільки рік уперед. Коли ж не будуть

платити за другий рік, це буде невиконання договору, одже підстава для виселення їх з будинку. Значить, це повинно бути точно зазначено в договорі.

Що вони мають платити страховку, це – справедливо, бо це ж через них може бути така річ. Досить того, що ми йдемо на ризик виселення з Франції та інших прикросців.

Але, якщо нарешті впорядкується справа з будинком, то ти зможеш дати більше часу справі перекладу? І, значить, можливо, швидко приїхати? Я вже і мріяти боюсь, щоб не роз'ятрювати своє нетерпіння і сум. Навпаки, думаю: якщо не вдасться й тепер закінчити справу з будинком і доведеться тобі бідненькій ще вовтузитися з нею хтозна скільки часу, то що ж, я не буду тебе “терзати”, я буду тихесенько сидіти і навіть скиглити не буду. Правда твоя, інші в розстанні не тижнями, а роками бувають (Babet), як же ми можемо скиглити. Та ще щодня балакати одне з другим листами. Ні, я “буду слухатись” – і терпляче чекаю повороту.

Скажи Раєчці, яке наше матер[іальне] становище, щоб вона не ждала ні від мене, ні від нас ніяких вигод і видатків на неї чи на розваги з нею. Хай приїжджа до нас, іноді в café Palace, а більше – ні. Так одверто й попереди. В цьому нічого соромного нема.

Ну, треба рушати до Каніва.

[На попередньому аркуші зліва від основного тексту дописано:] Я сумніваюсь 1) чи такі страховки робляться, 2) чи схоче депутат.

№ 440

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Мужен, “Закуток”]

[4 листопада 1937]

Париж, 4-XI

Моя дитина ясна! Значить, той лист, що ти щойно одержав, був написаний перед нашою розмовою телефоном, бо я ні на хвилину не припускаю тепер віддати будинку без гарантій тих, що ти так повно, так гарно обдумає. Я зо всім згожуюся цілком! І цілий ранок вжила на наради з адвокатами (двома!). Була в Naugaux¹. Він не радить взагалі їм давати будинку. На моє запитання, чи можна перекласти відповідальність з себе на Жерара – француза, він відповів негативно. Le gerant n'est qu'un chargé de rouvoir². Ви матимете клопіт і навіть великі прикросці. Каже, навіть культурн[ий] установі не наймати, бо перша думка, що з'являється, це – районна праця cellule³ – ячейка. Найкраще, каже, хай купують. Невелика сума зразу, а потім щорічно неначе найом або ще як-небудь по умові. Якщо ж будемо наймати, то тільки для помешк[ання] депутата та його персональних бюро. Дуже був він сердечний та уважний. Посилає тобі найщиріший привіт і готовий допомогти, чим зможе.

Адвокatesа, яка мені вже давала пораду не наймати, каже: хай купують. Гроши в ніх є (!!!). І не продавайте дешево, з якої речі. Коли ж я настоювала, як можна себе забезпечити при наймі, – сказала: страховка в Loyd'i (навіть той самий Loyd) і підкреслити в bail, що це для мешкання депутата. Тепер я маю піти в Loyd. Розвідаюсь і про Vergen[nes], і про Закуток. Це дійсно нас сильно заспокоїть. Не думаю, що “вони” згодяться. Дуже мало на це надії, але це нічого. Були глядачі. Один, здається, серйозно хотів би наняти. Гаражу нема – це перешкода майже постійна. Але ж вони знають, коли йдуть, що гаражу нема? Чого ж їм іще?

Оповідка дала менше, ніж я сподівалась. Я сижу “сіднем”, боячись пропустити справжнього наймача, бажаного, певного, спокійного sous tous les rapports⁴. Хоч би він вже швидко з'явився!

До речі, адвокатка каже, що сутичкі майже певні в Sq[ua]pi, бо... Café Vergennes є центр action française⁵! Як це тобі подобається! А “вони” ж повинні про це знати, як ти гадаєш? Завтра піду до Loyd'a, а потім матиму побачення з ними. Побачимо.

Дитинько, я вибрала 7 h 30, бо це новий тариф замість 15 fr 3-хвилини, ми платимо 7 fr. 50.

Я ще не запитала Анету, чи можна мені прийти в понеділок, але, напевно, можна. Я навіть хотіла прохати, щоб ти мене викликав. Ну, хай цей раз буду я, а потім вже ти. Добре? Адже певна в успіху з A[ndré] G[ide]. І це не через мої якості, які ти перецінюєш, а через саму прекрасну, чисту, необхідну для людства річ.

Накурив сигарою останній добродій так, що голова заболіла!

Вранці рано я з тобою здоровкаюся, а ввечері “на добраніч” кажу й бачу тебе надзвичайно виразно, сильно освітлений ти лямпою. Мені після того стає легко й кротосно, неначе я в Закутку з тобою, з жасміном, з гудучими жмелями, бжолами, синіми жуками і птицями, і всім мірним живим нашим вільним народом, а ти в центрі, як божество.

[Зліва від основного тексту дописано:] Ну, мій золотий, до завтра! Будь здоровий, веселий. Твоя!

[На першій сторінці листа ліворуч від основного тексту та під текстом дописано:] Так, мій любий, як треба буде, я лишуся, скільки прийдеться. Спасибі тобі, що гарно переносиш розлуку. Мені також від того легше. Я не даю собі ніяк волі, і ти мене у всьому підтримуєш. Ми ж знаємо, що кожної хвилини можна на все плюнуть та їхати або мені додому, або тобі сюди. Але ми свідомо, мужньо, витримуємо розстання, бо це на користь Іванищу! Що Маратюшки? Напиши.

[Над текстом, перевернувши аркуш, Р. Я. дописала:] Скільки грошей взяв для жінок? Треба б підрахувати кожну книжку та зрівняти з нашою.

№ 441

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Мужен, “Закуток” – Париж]

[5 листопада 1937]

Закуток, 5-XI-37

Дитинонько моя дорога, твоя пропозиція взяти француза за gerant'a, на мою думку, нічого не вирішує – одже, коли б що сталося, то влада на формальності не вважала б і судила б по суті, а суть була б у тому, що будинок був зданий ком[уніст]ам не без нашої згоди. Таким чином, gerant'ство нас не врятувало б од небезпеки. Ні, тільки їхнє зобов'язання на письмі могло б нам помогти. Повторяю, вони фактично могли б робити все, що хотіли в будинку. Але на випадок якихось конфліктів вони брали б на себе відповідальність, вони мусіли б визнати, що порушили наш договір, себто, вивести нас із біди, без ніякої шкоди собі. Вони ж нічим не ризкують, даючи таке зобов'язання, ніякісінької кривди чи шкоди їм немає від цього. Навіть “bourgeoisement”¹ не треба вживати, а просто дати формальне обіцяння ніякої політичної роботи в домі не провадити. Це все.

Так само – ти маєш рацію – gerant не звільняє нас од необхідності застрахувати будинок від ушкоджень і конфіскації (і не так конфіскації, яка, може, й не була б, коли б вони дали нам формальне обіцяння не провадити політики, як ушкодження, погром будинку або вибухи бомб). Ну, та, мабуть, коли ти одержиш цього листа, справа так чи сяк виясниться, і ці пояснення мої вже будуть ні до чого.

Цікаво, що тобі казатиме і як поводитиметься Микола. А так само, чи згодиться він на пропозицію видати (чи допомогти видати) програму. Майбутній тиждень, я гадаю, принесе нам відповіді на декілька цікавих запитань. Одже, ще раз: коли не буде від тебе інших пропозицій щодо балачки телефоном, то в понеділок ввечері (7-30) я там само чекаю дзвінка.

Ти питала якось, як я їм. Моя їжа дуже проста, мій Люб дорогий, ще простіша, ніж коли ми разом. Я, наприклад, варю собі одного дня картоплю і потім їм її в рижному вигляді кілька днів. Так само риж. З рижом винайшов зупу, дуже смачну і не хитру. Мацоню їм щодня. Щодня хожу (години навіть дві до Каніва, потім з Каніва їду назад до Rocheville'я і від R[ocheville'я] знову пішки додому). А загалом (я підрахував) моя їжа коштує франків 5-5,50 на день. Не багато? І в'яви собі: отак

страшно скромно їм, щодня гімнастика, холодний душ, прохід 2 год[ини], часом фіз[ична] робота – і все-таки я важу на 1 кіло більше, ніж перед твоїм виїздом. Оце, дійсно, чудо. Звідки?

А ти як їси? Чи є в тебе якась машинка, щоб гріти хоч чай? Чи обідаєш в Pitagore'i?².

Маратюшок бачив у неділю. Вона має досить добрий вигляд. Жаліється, звичайно, на тяжкі умови праці в школі й збирається, як тільки її введуть у штат, зараз же взяти відпустку через хворобу.

Одначе, про maison de retraite³ уже не говорять з такою певністю, уже зміркували, що для того, щоб проіснувати при цій справі, треба мати душ десять пансіонерів. А де їх узяти? І вже говорять: Дех, кинути все к чорту, ліквідувати помешкання в Каніві та й оселитись у Samadi⁴. І я їх цілком розумію. Коли є ренточка франків на 700-800 у місяць, то так нехай і роблять. Скромно проживуть на ці гроші.

Оце й усі мої новини.

[Зліва від основного тексту дописано:] Леле, не треба вірити тому, що “кажуть”, от уже й попсувалася погода. Сьогодні вже хмарно, холодно, от-от сильно заплаче небо. Лазив знову на дах, уможував черепиці, але, мабуть, знову тектиме.

[Перевернувши аркуш, В. К. під текстом першої сторінки дописав:] А ти знаєш, що я починаю серйозно подумувати: якщо виникає нарешті можливість їхати мені до Америки, то старатись їхати нам обом⁵. Або на кошт амер[иканц]ів, або на наш, або на майбутні збори з лекцій та виступів. Але конче вдвох. Аргументів за є більше ніж проти. Добре?

[Над текстом першої сторінки, перевернувши аркуш, В. К. дописав:] Гадаю, що ти будеш останньою з тих, хто буде проти думки їхати вдвох до Америки. Правда, моя чудесна? І тоді ми принаймні уникнемо найбільшої труднощі: бути відірваними одне від другого.

[Піворуч від основного тексту дописав:] Ну, коли ти читатимеш цього листа, то, мабуть, побачення з A[ndré] G[ide]’m буде для тебе минулим фактом, може, навіть, уже й прочитає він рукопис і відповідь дасть? Але, яка б відповідь ні була, хай тобі буде спокійно, певно, радісно на душі. Правда, моя єдина? Обіймаю всією душею. Твій.

№ 442

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Мужен, “Закуток” – Париж]

[6 листопада 1937]

Закуток, 6-XI-37

Мені здається, мій чудесний Нун, що справа з будинком улаштується з “ними” при двох умовах: 1) коли страховка взагалі можлива і 2) коли “вони” люди хоч трохи справедливі і розумні. Дорого коштувати страховка, мені здається, не може, і вони повинні піти на цю невелику надбавку до платні. Розуміється, було б добре, коли б вони купили. Але великих уступок робити їм не можна. Хай дадуть частину готівкою, за решту хай платять гіпотечку. Та, мабуть, мої ці міркування зайві, бо ти сама це знаєш і, десь, уже їм і запропонувала. В мене таке відчуття, що справа так чи інак повинна з ними улаштуватися. Або ж вони не відповідають другій умові: і не справедливі, і не розумні. А тоді лишається тільки робити частіше оповістки й вишукувати ще якихось інших заходів.

Думка про те, щоб їхати до Америки вдвох нам, міцніє в мене. Тепер, у цих обставинах, що творяться, при тій увазі, яку уділяє ГПУ небажаним йому людям, де б вони ні жили, нераціонально нам так надовго розставатися. Я не можу покинути тебе, мого найближчого, найвірнішого товариша, з яким пройдено таку велику (й іноді таку небезпечну) частину життя, під такий момент і давати і йому, й собі стільки зайвої тривоги, стільки зайвої витрати сил. Я не кажу вже про те, що твоє товариство, твоя постійна присутність зо мною, буде одною з найдужчих форм охорони мене від замахів ГПУ. Так само в Америці твоя присутність

буде зберігати мені багато сил, давати підтримку, усувати дрібні прикромці і зменчувати великі. А їх, напевне, буде багато. І з тобою я буду почувати себе дома в усякому готельчику, в вагоні, на пароплаві. Ні, “я готовий твердо сказати”: без тебе не поїду. Видатки? Та твоя присутність і з матеріального погляду корисніша і видатки ми покриємо з прибутків, зі зборів, які, напевне, будуть. Закуток? Наймемо комусь на півроку. Гроші на білет? Або американці вишлють, або позичимо. Коли програму буде видано по-фр[анцузьки] з передмовою якоїсь видатної людини, то можна сподіватися, що публіка зверне увагу на книжку і...

Оце принесли повідомлення про телефон од тебе. Ну, значить, вони і трошки розумні, і трошки справедливі, на цей раз, здається, вже справу остаточно улаштовано. Добре, хай без страховки проти конфіскації. Аби дали зобов'язання на письмі офіційно не проводити політики. Це буде нашим виправданням. Зрештою, розуміється, до фашизму у Франції не так то вже швидко і легко прийде. А проти accident¹, погрому, вибуху бомб і т[акого] і[ншого] страховка буде. Одже, здається, непокоїтись нема чого. А там продамо будинок та й збудемось клопоту.

Ну, тепер ти будеш вільніша. Дуже, дуже я радий, що закінчилось добре. Але яка досада, що A[ndrè] G[ide] затяга. Чи знає він, хто ти, в якій справі? Чи не уникає? Чи дійсно хоче побачитись? Погано, що й дня не призначив нового. Чи не почнетесь знову тяганина і в цій справі?

Але що робити, треба “слушатись”. Dis, dis Toujours, а apres demain²... Правда, моя ясененька?

Ну, в кожному разі, одне завдання, здається, довела до доброго кінця. Доведеш і друге. Може, не так швидко й бездоганно, як хотілось би, але доведеш.

Де ж ти тепер будеш жити? В готелі?

[Ліворуч від основного тексту дописано:] Найкраще, на мою думку, в готелі. А А. G[ide]ві перекажи, що тільки ради побачення з ним ти живеш у Парижі, що на тебе дуже чекають. Дай зрозуміти, що й його трохи торкається справа.

[Над текстом, перевернувши аркуш, та між рядками листа В. К. дописав:] А може, йому, справді, хотілось би дещо виправити в тому місці, де про нього слава іде. Хоч би для цього прочитав. Постарайся знайти А. G[ide] телефоном, хоч би поза Парижем і сама побалакай з ним.

[Праворуч від основного тексту дописано:] У нас знову сонце, тепло, тихо, сонячні купелі.

[На першій сторінці листа, перевернувши аркуш, над текстом В. К. дописав:] Будемо потішати себе тим, що А. G[ide] не знав, в чому річ, що не знайомий з конкордизмом. А коли б він знав, о, тоді... В кожному разі, чи не варто намацувати ще деінде ґрунт. Де J. Romain? Хто він по своїх політ[ичних] переконаннях?

[Ліворуч від основного тексту дописано:] Розуміється, тепер, коли з будинком закінчено справу, і лишається справа з перекладом, тим паче не можна виїздити, не довівши справи до кінця. Як ні трудненько, але треба сидіти до доброго кінця так само. Але після цього ми вже не будемо розставатися. Правда, мій Люб?

[Під текстом, перевернувши аркуш, В. К. дописав:] Чи не могла б ти розвідатись про конференцію? До кого звернутися? До Avanti³? Вони, здається, розколотися й Avanti є проти. Але спитати, може, можна, до кого треба звертатись. [Праворуч від основного тексту дописано:] Головне, коли саме має бути конференція? Яка програма? Який статут засідань в часі для промовців. Миколина організація не думає брати участь?⁴ Адже Микита брав⁵. [На окремому нерівно відірваному шматочку сірого паперу, приблизно 1/4 аркуша, дописано:] Що в книзі є місце про нього. Автор, мовляв, не хотів би видавати книги без того, щоб A[ndré] G[ide] прочитав місце про себе. Якщо ж він схотів би зробити якісь уваги чи правки, то, щоб виконати їх, – треба на це час, а його не так багато. Я боюсь, що він узагалі буде затягати, уникати (хоча, чого б, здається?) – а час, дійсно, минатиме. Потім він одмовиться і треба буде шукати ще когось. А кого, між іншим? Чи ти поінформувалась? A[ndré] G[ide] якраз нам більша підходяща для цього випадку постать. – Візьми на увагу мою пораду і, якщо не маєш серйозних заперечень,

шукай A[ndré] G[ide] телефоном чи в Парижі, чи по Франції й добивайся твердого слова. [Перевернувши аркушик, В. К. над текстом дописав:] Розвідайся про ціни на друк укр[аїнською] і фр[анцузькою].

[На другому шматочку паперу такого самого кольору і приблизно такого ж розміру дописано:] Я не знаю, хто тобі влаштовує побачення з A[ndré] G[ide]’м і через що саме відкладає до... невідомо коли. Одже, моя порада може бути тільки академічною, і тоді дій так, як показують обставини. Але, може, моя порада не така вже академічна, себто, щоб ти сама побалакала з A[ndré] G[ide]’м телефоном про побачення, щоб сама йому пояснила, через що ти поспішаєш (конференція в січні, бажано до січня видати річ).

№ 443

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Мужен, “Закуток”]

[6 листопада 1937]

Париж, 6-XI

Крох мій єдиний, пишу після розмови з тобою вся під вражінням, все тіло тримить, як побите. Спасибі тобі за ясність, за рішучість, за певність. Так, ми мусимо вже покінчити з питанням будинку. А інших мешканців знайти дуже важко. Треба довго-довго сидіти тут, витрачаючи гроши.

Lloyd може застрахувати проти всіх небезпек, але не проти війни, бо це заборонено фр[анцузьким] урядом тому, що ніякої небезпеки війни немає і така страховка являється експлоатацією страху населення. Коли б війна дійсно загрожувала, – тоді страх[овка] буде дозволена.

Ми побачимо, чи слід нам так уж тремтіть. Можливо, що вони будуть поводитись цілком порядно й ніякого клопоту нам не завдадуть.

Зараз іду додому готувати папери до підпису. Треба [нерозб.] опал для перевірки, а потім робити всі поправки, як будуть гроші вже в руках. А це буде при підпису баю.

Шкода, що A[ndré] G[ide]’а не вдалося спіймати тепер. Якщо у вівторок мені не буде призначено – я пошлю йому листа по пошті рекомєнд[ованого]. Але рукопису не пошлю, гадаю, що хай відповідь на листа раніше. Чи ти згожуєшся? Проте, я сама побачу, як краще, ти не хвилюйся з цього приводу. Добре, мій ясний? Все буде добре, все буде прекрасно, бо інакше в нас і не може бути. Аби ми з тобою разом та з конкордизмом!

Ти вертаєшся додому повний сумнівів, непокою, незадоволення, бо занадто короткою була розмова. Але все в тобі затихне, заспокоїться і прийде в повну гармонію.

Я також постараюся бути тихою, рівною, спокійною.

Всім моїм тремтячим, як листок на вітрі, іством пригортаюся до тебе – мое джерело радості, спокою, гармонії. Хай тобі буде ясно, спокійно, повно.

Ми завжди разом, тісно притулились плечем до плеча, йдемо прямим, широким, ясним шляхом до загального щастя.

Твоя.

Після підпису ввечері напишу ще.

№ 444

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Мужен, “Закуток”]

[6 листопада 1937]

Париж 6 – XI, вечір.

Мій ясний синока!

Я сама в хаті після підпису баю. Якось порожньо й смутно мені. Я вже не боюся різних страхіть, бо бачу, що сама себе налякала більше ніж треба, але все це напруження лишило в мені почування незадоволення. Може, не так я робила, може,

треба було більш бути певною, рішучою, [в виразах] сильною. Ну, та тепер вже кінець. Здається, що ніякого страху нам не загрожує, бо вони мають дуже щирі наміри. Так, кажуть.

Тепер треба к[онкордиз]м улаштувати та їхати додому. Нарешті!! Нічого не хочу, а ні дивитись, а ні вивчати. Хочу просто приїхати в мій спокій. Ні, краще про це не думати...

Коли зможу побачити A[n dré] G[ide]'а, попрохаю його дати відповідь швидко. Це нам необхідно. Хочу, щоб все вийшло як слід і з ним. Хочу внушити йому, що, давши передмову, він собі зробить велику послугу.

Так, ти маєш рацію, Demarguette нам не годиться, та й нема його у Франції, він – у Мароко, приїде тільки на Новий рік. Треба, звичайно, мати в запасі когось ще. Jul[es] Romain? Напиши про це, що ти гадаєш.

Микола Шап[овал] був дуже привітний, приємний, готовий до всяких послуг тобі. Але в мене вражіння, що він займається переважно справами побутовими еміграції, що політика його дуже слабенька.

Про робітн[ичу] орган[ізацію], що з Ф[еренцем]¹, він каже – не треба їх брати занадто всерйоз, вони цілком малосвідомі, все – робітники. Більша частина їх бувши Сузуфовці². Тепер вся акція більш[евиків] щодо укр[аїнської] еміграції зпинена, й вони лишилися безпризорними. Ортодоксальність їхня також дуже поверхова. Ф[еренц] не відповів тобі,³ бо переїхав на нове помешкання й не змінив адреси!.. Як це тобі подобається?!

В понед[ілок] піду до Миколи. Не дуже багато сподіваюся від його. Головне, що фонд Нар[одного] Дому не в його розпорядженню. Він зібраний якоюсь орган[ізацією] провінціальною і та орг[анізація] його міцно тримає.

Зате тебе хочуть тутешні громадяне покликати на доповідь. Оплатити подорож та перебування... Я, звичайно, не відмовлялась за тебе. Там побачимо, чи тобі це буде цікаво. Микола широченний, сивий-сивий, сіро-міловий з масною шкірою. Курить цигарку за цигаркою та жаліється, що багато приходиться пити, коли їздить на доповіді. І всі-всі п'ють, а потім сваряться, б'ються, навіть жінки. А йому треба розбирати все це. Добра мені справа. Але він задоволений. Кликав мене на весілля, що має відбуватись у Громаді. Я, звичайно, відмовилась.

Ти, дитинонько, не дивуйся та не сердись, що не зменшувш ваги, це для тебе не зле. Пам'ятай це: худнуть треба таким як я, а ти, особливо в зимі, повинен мати запас жиру. Чуєш? Нічого не міняй в режимі. Так, дитинко, в мене є спиртовка. Я іноді варю зупу, картоплю. А то їм, де прийдеться. Не схудла ні трішки. От історія! Але змарніла якось. Чи то хвилювання, чи то сум за тобою. Одне з двох, давай гроші. Коли так, як зараз, плаче за тобою душа моя й все єство тягнеться до тебе, тоді... Тихо, тихо, тихо... Все прекрасно, все добре. Ми скоро будемо разом і до Америки поїдемо разом, бо тепер у нас трошки більше буде грошеньят, а житимем ми страшенно скромно. Правда?! Спасибі тобі за цей чудовий проект! Я така щаслива, що можу собі в'являти нашу подорож разом. Мій Люб, мій прекрасний ясний син, моя ніжна радість! Хай тобі буде спокійно на душі, в голівці, в тілі. Хай буде скрізь сонце, і молодість, і конкордизм! Обіймаю тебе, мій прекрасний. Тиха моя радість, спокій мій, на добраніч.

Твоя.

Коментарі

№ 438

¹ до Стрельникова – Прізвище написано не дуже чітко, може бути прочитане так. Особа не встановлена.

² одним з *gerant'ie* – *gérant* (фр.) – управитель.

³ Звонила *Lagrang'y* – особа не встановлена.

⁴ *des véritables occasions* – реальні нагоди (можливості).

⁵ коли б він був у *Passy* або *Auteuil* – *Passy* (Пассі) і *Auteuil* (Отей) – комуни, приєднані до Парижа в 1860 р., є частиною XVI арондісману. Разом із комуною Нейї їх позначають аббревіатурою NAP (*Neuilly-Auteuil-Passy*), яка служить для окреслення людей і речей, що

належать до найзахідніших, найбагатших кварталів Парижа; про тамтешніх уродженців кажуть, що вони народилися зі срібною ложечкою в зубах.

⁶ *призначила Миколі в Gallic* – Gallic – якась кав'ярня чи ресторан, з англійської Gallic перекладається як галльський.

⁷ *bureau de tabac* – тютюнова крамничка.

№ 439

¹ *гудуть у нефлях* – *nèfle* (фр.) – мушмула (плід), *néflier* – мушмула (дерево).

² *іду до M[ada]me Romando* – особа не встановлена.

³ *Сержентана двічі приходила* – особа не встановлена.

№ 440

¹ *Була в Naureaux* – особа не встановлена.

² *Le gérant n'est qu'un chargé de pouvoir* – Управитель – це особа, яка має лише певні повноваження.

³ *районна праця cellule* – *cellule* (фр.) – клітина, чарунка, ланка; тут: осередок.

⁴ *sous tous les rapports* – з усіх поглядів.

⁵ *action française* – “Аксьон Франсез” (фр. *Action française*, буквально – “Французька дія”) – монархічна політична організація, що виникла у Франції 1899 р. під керівництвом Шарля Моррасса, організаційно сформувалась у 1905 р. Під цією назвою проіснувала до 1944 р. Спиралася на націоналістично налаштовані кола армії й аристократії.

№ 441

¹ *“bourgeoisement” не треба вживати* – по-буржуазному.

² *Чи обідаєш в Pithagore'i?* – “Піфагор” – ресторан у Парижі.

³ *maison de retraite* – будинок людей похилого віку.

⁴ *оселитись у Samadi* – мабуть, назва якогось готельчика, що в перекладі з санскриту означає “цілість і об'єднання”.

⁵ *якщо виникає нарешті можливість їхати мені до Америки, то старатись їхати нам обом* – Ці плани Володимира Кириловича не були реалізовані. Уряд Америки не дав йому дозволу на в'їзд до країни. У відповідь на це В. Винниченко написав статтю “Перед новим етапом (Наші позиції)”, яка була видана окремим виданням у Коломиї в 1938 р. У передмові до цього видання К. Студинський так пояснював причини, чому В. Винниченку вже вдруге відмовлено в дозволі на в'їзд до Америки й Канади, куди його запрошували робітники-однодумці та прихильники. Він писав, що “катастрофічний спад великої східноєвропейської революції, коли на Радянській Україні лютує протиукраїнський терор, що так надхнув і підсилив ворожу протиукраїнську акцію і на решті наших земель, – все це заактивізувало українське соціалістичне і революційне робітництво Америки і Канади, яке викликало до себе Винниченка, аби вкупі з ним порадитися над шляхами дальшої української визвольної акції. В'їзд т[оваришу] Винниченкові до Америки не дозволено. Перед Вашингтоном проти Винниченка повела акцію не тільки Москва, але і деякі й українські чинники” (*Винниченко В. Публіцистика / упорядкування, коментарі, післямова В. Бурбели; УВАН у США, НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. – Нью-Йорк; Київ, 2002. – С. 376*).

У статті “Перед новим етапом (Наші позиції)” та в спеціальному листі, який В. Винниченко одночасно розіслав своїм однодумцям і прихильникам, він пропонує, щоб перед загрозою знищення української нації всі існуючі робітничі й соціалістичні формації порозумілися між собою і об'єдналися на спільній партійній платформі та створили нарешті Єдину Соборну Масову Українську Соціалістичну Партію, під прапором котрої українські працюючі маси свою протиімперіалістичну боротьбу поєднали б з боротьбою за великі ідеї соціалізму, як вищої справедливості і волі.

№ 442

¹ *protu accident* – *accident* (фр.) – нещасний випадок, пошкодження, непередбачена обставина.

² *Dis, dis Toujours, a apres demain* – *dis toujours, à après-demain* – Кажі, завжди кажі до післязавтра.

³ *До Avanti* – “Avanti!” (*Вперед!*) – італійська газета, яка видається із 25 грудня 1896 р., первісно – орган Італійської об'єднаної соціалістичної партії. Виходить у Римі й Мілані, у період фашистської диктатури (1922 – 1943) видавалась у Парижі. В 1912 – 1914 рр. головним редактором газети був Беніто Мусоліні. У 1992 р. після кількох скандалів у рядах Італійської соціалістичної партії газета практично збанкрутувала, криза тривала аж до 2006 р., коли з приходом нового редактора, газета перестала бути друкованим органом партії і стала позиціонуватися як незалежне видання соціалістичного спрямування.

⁴ *Миколина організація не думає брати участь?* – Ідеться про очолювану Миколою Шаповалом Українську Громаду у Франції.

⁵ *Адже Микита брав* – Ідеться про участь відомого громадського діяча Микити Шаповала, брата Миколи Шаповала, у роботі конференції Міжнародного Соціалістичного Бюро (МСБ), присвяченій проблемі консолідації сил і порозуміння між II і III Інтернаціоналами та МСБ, яка проходила в Парижі 12 – 13 та 26 – 27 червня 1926 р. М. Шаповал репрезентував програмний меморандум Закордонної групи УПСР і доповів про стан роботи української еміграції в Празі. Крім того, він організував Український Робітничий Союз у Парижі (УРС), установчі збори якого відбулися 4 липня 1926 р., і взяв участь у виданні першого числа “Українського Робітника” – органу УРС (Чумаченко О. Міжнародна діяльність Микити Шаповала в міжвоєнний період / Інформаційний ресурс <http://www.kytmu.edu.ua/vmv/v/09/19.htm>)

№ 444

¹ *Про робітн[учу] орган[ізацію], що з Ф[еренцем]* – Див. лист № 420, пр. 5, 6.

² *бувші Сузуфовці* – члени Союзу української громади у Франції (СУГУФ) – радянської організації з центром у Парижі, що діяла в 1925 – 1932 рр. і об’єднувала українців, які визнавали себе громадянами суверенної Української Соціалістичної Радянської Республіки. СУЗУФ був в опозиції до інших українських організацій, вів боротьбу проти середовища УНР, а також проти Польщі. Серед керівних діячів СУГУФу були І. Борщак, О. Севрюк, А. Галіп. Друковані органи: “Українські вісті” (1926 – 1929; ред. І. Борщак) і “Вістник СУГУФ” (1929 – 1930). За часів “українізації” в УСРР СУГУФ мав деяку популярність, у 1927 р. він об’єднував 16 громад-філій, до яких уходило близько 800 членів. Але із посиленням антиукраїнської політики в УСРР СУГУФ занепав, у 1929 р. дійшло до розколу, а в 1932 р. він припинив діяльність.

³ *Ф[еренці] не відповів тобі* – Див. лист № 420, прим. 5, 6.

Далі буде.

м. Торонто, Канада

м. Київ

Отримано 20 березня 2018 р.

*Упорядкування, примітки та коментарі
Надії Миронець.*

*Переклад текстів із французької
Зої Борисюк.*

Романов С. Леся Українка і Олександр Олесь: на порубіжжі часів, світів, ідентичностей. – Луцьк: Вежа-Друк, 2017. – 500 с.

У монографії запропоновано порівняльне прочитання життєтворчості Лесі Українки та Олександра Олесь в художніх, соціально-політичних, етичних, побутових та інших контекстах доби. Акцентовано на специфіці становлення й розвитку світоглядно-психологічних профілів сучасників, літературні здобутки яких інтерпретовано у вимірах індивідуальних “сповідей душі” та універсальних “історій духу”. Серед основних засновків праці – ідеї тексту як особистості та особистості як тексту. Конвенційно-естетичні критерії стали визначальними у з’ясуванні вагомості створеного авторами, а отже, і їхнього місця в каноні. Книжка складається з таких розділів: “Період – покоління – напрям – особистість – поетика. Координати нової літератури” (вступ), “Письменник зламав віків. Особливості становлення”, “Лірика Лесі Українки і О. Олесь у силовому полі ідейного синкретизму та жанрово-стильових дифузій”, “Драма пристрастей – драма ідей у художніх практиках Лесі Українки і О. Олесь”, “Леся й Олесь: знакова бінарність епохи” (висновки).

Наші презентації